

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА ЛАБОРАТОРІЯ «ЕКОЛОГІЯ І ОСВІТА»

***ТРАНСФОРМАЦІЯ
ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ
РІЧКОВИХ ДОЛИН
ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОБУЖЖЯ***

Монографія

Рецензенти:

Г.І. Денисик - доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

І.А. Акімов - доктор біологічних наук, професор, директор [Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України](#), член-кореспондент НАНУ, заслужений діяч науки і техніки України.

В.М. Бровдій - доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри зоології НПУ імені М.П. Драгоманова, академік Української екологічної академії наук та Академії наук Вищої школи, заслужений діяч науки і техніки України.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
Протокол №2 від 29 вересня 2008 р.*

Трансформація ландшафтних екосистем річкових долин Центрального Побужжя : Монографія / Г.Є. Гончаренко, С.В. Совгіра, О.Д. Лаврик, В.Г. Гончаренко. -

У монографії узагальнені результати роботи колективу навчально-наукової лабораторії «Екологія і освіта», які були зібрані під час експедиційних досліджень з 1992 р. по 2008 р. Вивчено біологічне й ландшафтне різноманіття та оцінено ступінь трансформації ландшафтних екосистем річкових долин Центрального Побужжя. Висвітлено сучасний екологічний стан в басейнах найбільших приток Південного Бугу (в межах Центрального Побужжя). Запропоновано новий підхід до класифікації антропогенних ландшафтів. Розроблено шляхи охорони, збереження та відтворення біологічного й ландшафтного різноманіття досліджуваної території. Монографія проілюстрована рисунками, картами та фотографіями, які відображають результати експедиційних досліджень.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛАНДШАФТНИХ ЕКОСИСТЕМ

- 1.1. Трансформація ландшафтних екосистем та її причини
- 1.2. Концепція функціонування й трансформації природних екосистем
- 1.3. Класифікація змінених ландшафтних комплексів

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНІ УМОВИ, ІСТОРІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ ТА СУЧАСНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОБУЖЖЯ

- 2.1. Фізико-географічна характеристика
- 2.2. Біорізноманіття
- 2.3. Історія господарського освоєння Південного Бугу
- 2.4. Екологічний стан

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМОВАНІ ЛАНДШАФТНІ ЕКОСИСТЕМИ РІЧКОВИХ ДОЛИН ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОБУЖЖЯ

- 3.1. Басейн річки Згар
- 3.2. Басейн річки Рів
- 3.3. Басейн річки Сільниця
- 3.4. Басейн річки Соб
- 3.5. Басейн річки Кодима
- 3.6. Басейн річки Синюха
- 3.7. Басейн річки Велика Вись
- 3.8. Басейн річки Гнилий Тікич
- 3.9. Басейн річки Гірський Тікич
- 3.10. Басейн річки Ятрань
- 3.11. Басейн річки Чорний Ташлик
- 3.12. Басейн річки Мертвовід

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО Й ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

- 4.1. Відновлення трансформованих ландшафтних екосистем
- 4.2. Природоохоронні заходи та рекомендації збереження й відтворення природних екосистем

ПІСЛЯМОВА

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ПЕРЕДМОВА

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день трансформовані річкові долини Центрального Побужжя потребують покращення екологічного стану спільними зусиллями молоді та громадськості, а також створення мікрозаказників в місцях виявлення найменшої трансформації ландшафтів.

Регіоном дослідження є Центральне Побужжя. Відповідно до розглянутих причин трансформації ландшафтних екосистем Центральним Побужжям ми вважаємо частину басейну Південного Бугу від місця впадіння р. Вовк в р. Південний Буг (м. Летичів Хмельницької обл.) до місця впадіння р. Мертвовід в р. Південний Буг (м. Вознесенськ Миколаївської обл.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Напрямою монографії пов'язаний з науково-практичною проблематикою і основними завданнями навчально-наукової лабораторії «Екологія і освіта» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Дослідження проводилось у рамках наукової теми «Трансформація ландшафтних екосистем річкових долин Центрального Побужжя та участь молоді у їх відтворенні».

Мета роботи: встановити ступені трансформації ландшафтних екосистем, теоретично розробити і науково обґрунтувати проведення практичних природоохоронних дій в екосистемах річкових долин, що забезпечують ефективне формування екологічної свідомості молоді.

Завдання дослідження:

1. Встановити причини трансформації ландшафтних екосистем.
2. Вивчити процеси функціонування й трансформації природних екосистем.
3. Провести класифікацію змінених ландшафтних комплексів.
4. Вивчити природні умови Центрального Побужжя.
5. Дослідити трансформовані ландшафтні екосистеми річкових долин Центрального Побужжя.
6. Розробити заходи з охорони, збереження та відтворення біологічного і ландшафтного різноманіття природних та антропогенних комплексів.

Головною ідеєю дослідження є вивчення причин і наслідків трансформації ландшафтних екосистем, розробка та впровадження практичних природоохоронних заходів по їх збереженню та відтворенню.

Об'єктами дослідження є ландшафтні екосистеми річкових долин Центрального Побужжя.

Предметом дослідження є трансформаційні процеси, які відбуваються в ландшафтних екосистемах басейні річок Центрального Побужжя.

Методологічною основою роботи є сучасні уявлення географії про оптимізацію взаємодії людини і природи, які розробили такі вчені, як А. Ісаченко, Ф. Мільков, О. Маринич, П. Шищенко, Г. Денисик.

Методологія дослідження включає теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, моделювання і прогнозування) і практичні методи (експедиції, експерименти, взяття проб та проведення аналізів).

Наукова новизна одержаних результатів:

- доповнено класифікацію ландшафтних комплексів відповідно до трансформаційних процесів, які в них відбуваються, новою категорією - екологічно-трансформованих;
- проведено історико-ландшафтно-екологічний аналіз причин трансформації ландшафтних екосистем, виявлено специфіку окремих трансформаційних процесів у басейнах річок Центрального Побужжя.

Практичне значення одержаних результатів. Дослідження дало змогу всебічно проаналізувати причини трансформації ландшафтних екосистем у басейні великих річок (довжина більше 100 км) Центрального Побужжя. Завдяки цьому розроблені та

впроваджені практичні заходи із збереження, відтворення й охорони ландшафтного і біологічного різноманіття.

Внесок колективу авторів. Зібрано, всебічно опрацьовано літературний, картографічний та польовий матеріал під час експедиційних досліджень річкових екосистем Центрального Побужжя з 1992 р. по 2008 р.

Апробація результатів дослідження. Основні положення монографії, а також висновки та рекомендації, одержані в результаті наукового дослідження, пройшли апробацію на конференціях різного рівня, читаннях, з'їздах, симпозіумах, конгресах.

